

Ks. prof. dr hab. Jacek Neumann
profesor emeritus Szkoły Wyższej im. Bogdana Jańskiego w Warszawie
ul. Traugutta 7
14-100 Ostróda

Recenzja

rozprawy habilitacyjnej i dorobku naukowego

ks. dra Jacka Froniewskiego

1. Sylwetka naukowa Habilitanta

Ks. dr Jacek Froniewski pochodzi z Twardogóry na Dolnym Śląsku. Po maturze w 1985 roku rozpoczął studia na kierunku geografia na Uniwersytecie Wrocławskim. Po uzyskaniu w 1990 roku stopnia magistra z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej pracował jako nauczyciel. W 1992 roku wstąpił do Metropolitalnego Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławiu. W 1997 roku uzyskał tytuł magistra z teologii (fundamentalnej) na podstawie pracy napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. St. Nagyego pt: „Eucharystia w dialogu katolicko-luterańskim w świetle dokumentów uzgodnień ekumenicznych”. Po otrzymaniu w 1997 roku święceń kapłańskich w katedrze wrocławskiej, pracował przez 14 lat jako wikariusz i katecheta, kontynuując dalsze studia teologiczne w zakresie teologii dogmatycznej na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. W 2005 roku obronił na PWT licencjat z teologii dogmatycznej, przedstawiając pracę pt: „Nauka o Eucharystii w dialogu katolicko-luterańskim w świetle dokumentów uzgodnień ekumenicznych oraz jej implikacje pastoralne” napisaną pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Romana E. Rogowskiego. W 2011 roku obronił na PWT we Wrocławiu pracę doktorską (w zakresie teologii dogmatycznej) pt: „Tajemnica anamnezy eucharystycznej jako pamiątki uobecniającej ofiarę Chrystusa i jej implikacje ekumeniczne”, której promotorem był ks. prof. dr hab. R. E. Rogowski.

2. Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych lub artystycznych

Pierwszym miejscem pracy naukowej Habilitanta był Uniwersytet Wrocławski. Już podczas studiów geograficznych (po ukończeniu czwartego roku studiów w 1989 roku) został zatrudniony na stanowisku asystenta-stażysty w Zakładzie Geografii Społeczno-Ekonomicznej Instytutu Geografii, a po uzyskaniu magisterium pracował na stanowisku asystenta (do 1992 roku). Prowadził ćwiczenia z wybranych dziedzin z geografii. Opublikował jeden artykuł naukowy pt: „Geograficzne aspekty wyznań religijnych we Wrocławiu”.

Jako teolog-dogmatyk pracuje na PWT we Wrocławiu od 2014 roku, po powrocie z trzyletniego niemieckiego stypendium naukowego w Padeborn. Został zatrudniony na stanowisku adiunkta w I Katedrze Teologii Dogmatycznej. W latach

2014-2017 pełnił funkcję Sekretarza Generalnego PWT we Wrocławiu. Od 2017 roku jest kanclerzem Kurii Metropolitarnej Wrocławskiej, będąc nadal pracownikiem naukowo-dydaktycznym na PWT.

Od 2021 roku prowadzi również na Uniwersytecie Wrocławskim zlecony wykład w ramach Podyplomowych Studiów Prawa Medycznego i Bioetyki na temat: „Posługa duchowa wobec chorych – aspekty prawnokanoniczne, duszpasterskie i ekumeniczne”.

3. Ocena osiągnięcia naukowego będącego podstawą do postępowania habilitacyjnego

Jako osiągnięcie naukowe, o którym jest mowa w art. 219 ust. 1 pkt. 2 z dnia 20 lipca 2018 r. *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce*, będące podstawą postępowania habilitacyjnego, Kandydat przedstawił do recenzji monografię zatytułowaną: „Teologia sakramentu namaszczenia chorych. Historia – Systematyka – Ekumenia”, Rozprawy Naukowe 107, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, Wrocław 2022, ISBN 978-83-66545-51-9 (ss. 513), co spełnia formalne wymogi przewidziane Ustawą o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki.

3.1. Wstępna prezentacja osiągnięcia naukowego

Wspomniana wyżej monografia naukowa, którą ks. dr Jacek Froniewski przedstawił jako podstawę do postępowania habilitacyjnego, została opublikowana przez Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu w rejestrze katalogu Rozpraw Naukowych pod pozycją 107 w roku 2022. Recenzentami wydawniczymi monografii habilitacyjnej są znani teolodzy: o. prof. dr hab. Piotr Liszka CMF, PWT we Wrocławiu i ks. prof. dr hab. Jerzy Szymik, WT UŚ w Katowicach. Jej główny korpus stanowią trzy części: pierwsza: *Źródła i rozwój doktryny. Perspektywa historyczna* (ss. 23-156), druga: *Nauka i recepcja Soboru Watykańskiego II. Perspektywa systematyczna* (ss.157-296) oraz część trzecia: *Wschód i Zachód – dialog i przyszłość. Perspektywa ekumeniczna* (ss. 297-441). Zostały one poprzedzone Spisem treści (ss. 5-7), Wykazem skrótów (s. 9) oraz Wstępem (ss. 11-22). Całość podsumowuje Zakończenie (ss. 443-457), po którym następuje Bibliografia (ss. 459-491) oraz Indeks osobowy (ss. 493-496). Autor zamieścił także Streszczenie w języku angielskim (ss. 497-510) oraz Spis treści w tymże języku (ss. 511-513). Jakość wydania i grafika dysertacji jest jak najbardziej odpowiednia do prezentowanego zagadnienia i do opublikowania szerszemu gremium odbiorców.

3.2. Ocena merytoryczna osiągnięcia naukowego

Treść ujęta w przedłożonej przez ks. dra Jacka Froniewskiego rozprawie odpowiada tytułowi pracy, która koncentruje się na tematyce teologii sakramentu namaszczenia chorych z uwzględnieniem jej wizji historycznej, systematycznej i ekumenicznej. Na podstawie literatury, w większości polsko- i niemieckojęzycznej, odpowiednio poddanej weryfikacji i ocenie oraz z uwzględnieniem badań w zakresie sakramentologii, Habilitant dostrzegł, że sakrament namaszczenia chorych był rzeczywiście od początku bardzo marginalizowany w kontekście innych

sakramentów świętych, co potwierdza stosunkowo mała liczba opracowań teologicznych tego sakramentu. We wszystkich podręcznikach z sakramentologii namaszczenie chorych było opracowywane jedynie w krótkim *spectrum*. Po przeanalizowaniu zasadniczych źródeł i opracowań teologicznych, ks. dr Jacek Froniewski podjął się zadania skonstruowania najpierw koncepcji głębszej analizy tego sakramentu, by ostatecznie, po zebraniu odpowiedniego materiału naukowego, rozpocząć zmagania z aplikowaniem posiadanej wiedzy i źródeł w pewne teologiczne *compositum* na temat namaszczenia chorych. Widząc tego potrzebę, z motywu pracy duszpasterskiej jako kapłana i z wieloletnim zainteresowaniem się teologią w zakresie sakramentologii, podjął się „dzieła na miarę wiary”. I sprostał temu wyzwaniu, czego efektem jest jego dysertacja habilitacyjna. Sfinalizował dzieło godne uznania człowieka wiary i nauki, wiary i rozumu. Szedł drogami wskazań wielu różnych myślicieli, teologów, ludzi o różnorodnych przekonaniach religijnych i doszedł nimi do drogi nakreślonej przez Magisterium Kościoła. Udało mu się odczytać poprawnie ludzkie myśli i zwyczaje o namaszczeniu chorych w każdej epoce dziejów Kościoła. I zawarł to w swojej monografii habilitacyjnej.

Habilitant, podejmując się opracowania tego tematu, zamierzał po części wypełnić tę „niszę” swoją dysertacją. Zainspirowało go do tego przekonanie, że taki stan jest w zasadzie skutkiem wielowiekowego nauczania tradycyjnej dogmatyki, że namaszczenie chorych nie jest sakramentem koniecznym do zbawienia. W swojej monografii niejako przełamuje ten stereotyp i wykazuje, że z tym sakramentem związana jest bardzo bogata problematyka teologiczna. Uzasadnia na kanwie swych badań, że ma to swoją wagę egzystencjalną, przekładającą się na wymiar pastoralny, szczególnie teraz, gdy na nowo został ów sakrament w pełni przywrócony chorym. Mając to na uwadze, z rozważą podejmuje się rozwinięcia w swej pracy teologicznej kwestii wpisanego w dzieje ludzkości zbawienia, łaski adresowanej nie tylko do części duchowej człowieka, ale również i to w sposób bezpośredni do jego ciała. Za tymi faktami, zdaniem Habilitanta, przemawia głębokie osadzenie teologiczne tematu w nauce o Wcieleniu i zarazem o Zmartwychwstaniu Chrystusa. Wybierając właściwe motywy formułowania problemu badawczego, doszedł ks. dr Jacek Froniewski nie tylko do opracowania planu dysertacji, ale dalej. Na podstawie historii interpretacji teologicznej tego sakramentu zaproponował współczesne spojrzenie na jego systematyczne odczytanie, z uwzględnieniem optyki ekumenicznej. Jest to w dużej mierze przedsięwzięcie bardzo odważne, pionierskie i rzeczywiście przez niego pozytywnie sfinalizowane. Dowodem tego jest prezentowana monografia.

Niniejsza dysertacja kryje w sobie coś niezwykłego, a mianowicie ducha jej Autora, który rozumie sytuację cierpiących i konających. Bez tej wrażliwości na ludzki los praca naukowa ks. dra Jacka Froniewskiego nie miałaby takiego odzewu troski o pogrążonych w okowach choroby. Sfera sakramentu namaszczenia chorych nie jest dla Autora przestrzenią tabu. Ma ona gabaryty wielowiekowego „dopasowywania się” sakramentu namaszczenia chorych do różnych wymiarów ludzkiego cierpienia i umierania.

Zaproponowany temat badawczy, ujęty w tytule pracy: „Teologia sakramentu namaszczenia chorych. Historia – Systematyka – Ekumenia”, wprowadza w rzeczywistość przenikniętą tajemnicą ludzkiego cierpienia, z zasady znanego bardzo dobrze tym, którzy doświadczają w sobie i na sobie doskwierający ból. I ten motyw wniknięcia w sferę teologii tego sakramentu jest przez Habilitanta właściwie

dostrzegany, odpowiednio opracowany i zrozumiale przedstawiony na płaszczyźnie historycznej i teologicznej.

Podstawowy problem badawczy tej pracy to ukazanie zarówno w wymiarze diachronicznym, jak i synchronicznym teologii sakramentu namaszczenia chorych, aby uchwycić jej obraz w aktualnym momencie jej historycznego rozwoju, naznaczonego przez recepcję *Vaticanum II*. Dlatego wielowymiarowość podjętych badań jest tutaj bezwzględnie konieczna, co udaje się Autorowi przedstawić w bardzo klarowny sposób. Zamierzał on uzyskać całościowy obraz wyrastający z dynamicznego przebiegu reformy tego sakramentu zainicjowanej przez ojców soborowych, a wprowadzonej w życie przez publikację Konstytucji apostolskiej Pawła VI *Sacram Unctionem Infirmorum* z 30 XI 1972 r. promulgującej nowe normy dla sprawowania tego sakramentu, a następnie nowego rytuału sakramentów chorych przez Kongregację Kultu Bożego (7 XII 1972). Poza wymiarem wewnątrzkatolickim, w obrębie teologii i praktyki Kościoła katolickiego, Habilitant uwzględnia również wymiar ekumeniczny, co dotychczas było sporadycznie brane pod uwagę. Zostało zatem w tejże dysertacji zaprezentowane unikatowe spojrzenie na sakrament chorych w panoramie ekumenicznej. Z tego wynika konieczność ustosunkowania się do wielowiekowego rozumienia praktyki namaszczenia chorych, mającej miejsce także poza Kościołem katolickim, we wspólnotach innych Kościołów. Ukazanie ekumenicznego aspektu namaszczenia chorych czyni monografię bardzo nowatorską. Celem badawczym jest tu więc także odpowiedź na pytanie, czy zmiany w rozumieniu praktyki namaszczenia chorych dokonują się również poza granicami Kościoła katolickiego? A jeśli tak, to jaka istnieje tu wzajemna interakcja pomiędzy wyznaniem chrześcijańskim oraz czy ma ona potencjalny wpływ na możliwości wzajemnej posługi, a w dalszej perspektywie na zbliżenie ku jedności w wierze? Realizacja tak postawionego problemu badawczego wydaje się zatem nie tylko w pełni uzasadniona, ale wręcz potrzebna. A to – po pierwsze – z tego powodu, że nie ma w polskiej literaturze żadnego, aktualnego i tak całościowo zaplanowanego ujęcia teologii sakramentu namaszczenia chorych. Większość istniejących opracowań polskojęzycznych obraca się bardziej w sferze samej liturgii lub prawa kanonicznego niż dogmatyki. Po drugie, wskazywano już w środowisku teologicznym na pilną potrzebę systematyzacji posoborowej teologii tego sakramentu. O ile na polu doktrynalnym wydaje się krystalizować proces recepcji posoborowej reformy namaszczenia chorych, to w obszarze pastoralnym nadal jest to „nisza”. Dlatego podjęta przez Habilitanta próba badań w tym wymiarze wpisuje się rzeczywiście bardzo trafnie w nurt poszukiwań nowej jakości w dialogu ekumenicznym. Niniejsza monografia jest odpowiedzią na marginalną wiedzę na temat stosowania namaszczenia chorych w innych wyznaniach chrześcijańskich, a zwłaszcza dynamicznego powrotu do jego praktyki w wielu wspólnotach protestanckich.

Habilitant w swej pracy badawczej posługuje się metodą teologiczno-historyczną. Dzięki niej przeprowadza badania nad ewolucją i systematyzacją doktryny zarówno katolickiej, jak i obowiązującej w innych wyznaniach z uwzględnieniem nauczania i właściwie pojętej praktyki sprawowania namaszczenia chorych. Dzięki niej odczytuje właściwie rozwój interpretacji i przekazu Objawienia w Kościele w jego historycznym kontinuum, z zachowaniem perspektywy integralności nauczania i szeroko pojętej praktyki, co jest niezwykle ważne w dzisiejszej teologii dogmatycznej. Przy tak sformułowanym temacie oraz różnorodności badań tekstów źródłowych, Habilitant posługuje się metodami

pomocniczymi, zwłaszcza współczesną egzegezą biblijną, egzegezą teologiczną opartą na hermeneutyce wiary, egzegezą ekumeniczną. Prowadzona za pomocą wskazanych metod wielopłaszczyznowa analiza tekstów źródłowych (cała bibliografia to ponad 700 pozycji), prowadzi do syntezy zamykającej poszczególne etapy badań, jak i ich całość.

Struktura pracy ma ściśle systematyczny charakter i w trzech rozdziałach zostały zaprezentowane, zgodnie z podtytułem, kolejne etapy prowadzonych badań. Rozdział pierwszy ma charakter historyczno-teologiczny. W jego pierwszej części Habilitant przedstawia podstawy biblijne nauki o sakramencie namaszczenia chorych, koncentrując się na egzegezie fundamentalnego zapisu z Listu św. Jakuba 5, 14-15. Część druga, bardziej rozbudowana, podzielona na trzy paragrafy, prezentuje teologię i praktykę tego sakramentu na przestrzeni dziejów, poddając analizie liczne źródła, poczynając od epoki Ojców Kościoła aż po pierwszą połowę XX wieku. Habilitant w sposób bardzo przystępny i zrozumiały prezentuje wszystkie znaczące fakty rozwoju pobożności, liturgii i prawnych przepisów, wpływające na kształtowanie się teologicznej interpretacji namaszczenia chorych w prawie dwutysiącletniej perspektywie. Rozdział drugi jest próbą zbudowania współczesnego ujęcia systematycznego na bazie wiedzy z rozdziału pierwszego i w oparciu o aktualną naukę Kościoła zainicjowaną przez *Vaticanum II*. Ten rozdział składa się z trzech części. Jego pierwsza część relacjonuje soborową reformę i przejście od kwestii ostatniego namaszczenia do namaszczenia chorych. Druga część jest wykładnią systematycznego ujęcia teologii sakramentu namaszczenia chorych. Część trzecia bada nowe wyzwania w aspekcie procesu recepcji zmian wprowadzonych przez reformę soborową tego sakramentu. Rozdział trzeci wprowadza w bardzo szeroką perspektywę ekumeniczną tego zagadnienia. Posiada również trzy części. Pierwsza prezentuje sakrament chorych w ujęciu tradycji Kościołów wschodnich. Druga część przedstawia stanowisko Kościołów poreformacyjnych od zakwestionowania sakramentalności tej praktyki aż po współczesny powrót do jej stosowania. Trzecia część bada status namaszczenia chorych w koncepcji dialogu ekumenicznego.

Przedstawione przez Habilitanta wyniki podjętych badań wykazują, że od właściwego sprecyzowania podmiotu i skutków łaski namaszczenia zależy cała orientacja odnowy sakramentu chorych, również na płaszczyźnie pastoralnej. Podjęty problem badawczy okazał się nie tylko ambitny, lecz w niektórych aspektach niespodziewanie złożony i skłaniający do gruntowniejszego opracowania niektórych zagadnień szczegółowych. Przez uwzględnienie w prezentacji dogmatycznej sakramentu chorych trzech wymiarów: historycznego, systematycznego i ekumenicznego pojawiła się konieczność podjęcia dalszych szczegółowych badań w odniesieniu do zaprezentowanych wyników. Chociażby w sferze ekumenicznej, która cechuje się dużą dynamiką w przestrzeni wzajemnego zbliżenia Kościołów. Drugi obszar to szersze przełożenie wyników z poziomu dogmatyki na aspekt pastoralny. Po trzecie, w obszarze liturgicznym, zaistniała konieczność poszukiwania nowych form bardziej adekwatnych do różnorodnych sytuacji choroby.

Można stwierdzić, że niniejsza monografia jest znaczącym wkładem w polską teologię, zwłaszcza w ujęciu historycznym, z dziedziny sakramentologii, z zakresu teologii pastoralnej, z ekumenizmu.

3.3. Ocena formalna osiągnięcia naukowego

Przedstawiona dysertacja posiada logiczny układ: najpierw jest zaprezentowane świadectwo historii, następnie precyzyjnie ujęta systematyka i bardzo konkretnie opracowany aspekt ekumeniczny omawianego zagadnienia namaszczenia chorych. Co do układu oraz jego wypełnienia treścią nie można mieć zastrzeżeń. Wstęp i zakończenie posiadają wszystkie konieczne elementy składowe i prezentują metodykę naukową, którą obrał Habilitant w swoim opracowaniu. Potwierdza to dojrzałość badawczą ks. dra Jacka Froniewskiego, który potrafił samodzielnie opracować solidną monografię opartą na wieloaspektowych źródłach: biblijnych, liturgicznych, z zakresu prawa kanonicznego, Tradycji i Magisterium Kościoła, ekumenizmu.

Zapis bibliograficzny zarówno w Bibliografii, jak i w przypisach jest poprawny. Oprócz źródeł znajdujemy w bibliografii komentarze oraz pozostałe opracowania. Taki układ prawidłowo porządkuje ogromną literaturę, stanowiącą bazę dla solidnej monografii habilitacyjnej ks. dra Jacka Froniewskiego.

Język dysertacji jest stylistycznie poprawny i naukowy. Redakcja wydawnicza opublikowanej pracy habilitacyjnej ks. dra Jacka Froniewskiego dokonała niemalże perfekcyjnej korekty wszystkich niedociągnięć pisarskich Habilitanta. Bo zapewne one były, jak u każdego pisarza. Nie znalazłem rażących błędów gramatycznych czy stylistycznych. Objętościowo duża część ekumeniczna mogłaby sama w sobie tworzyć osobną monografię. Dysertację można w całości lub co najmniej etapowo przetłumaczyć na języki obce, aby dotarła także do różnych środowisk wspólnot ekumenicznych obszaru języka niemieckiego czy do regionów wschodnich.

3.4. Ocena końcowa

Przedstawiona monografia wychodzi naprzeciw zapotrzebowaniom teologii współczesnej sakramentologii. Swym zakresem obejmuje tematykę bardzo aktualnej troski duszpasterskiej o ludzi chorych, których nie zabraknie, a którzy już są. W sposób bardzo rozsądny, przekonywujący, zakorzeniony w historii Kościoła, inspiruje do poważniejszego spojrzenia w sferę sakramentologii w ogólności, od której współczesna społeczność popandemiczna bardzo się dystansuje.

Podsumowując ocenę rozprawy habilitacyjnej ks. dra Jacka Froniewskiego, należy uznać, że jest ona dość znaczącym wkładem w teologiczną literaturę polską. Stanowi pewne *novum* na polskim gruncie opracowań teologicznych z sakramentologii o namaszczeniu chorych. Jest to ujęcie bardzo szerokie, dokładne i wyczerpujące podjęty temat. Habilitant wykazał się w nim dobrym warsztatem badawczym, dojrzałymi umiejętnościami naukowymi oraz bardzo dobrą znajomością literatury przedmiotu. W przedstawionej dysertacji dokonał wielu bardzo dokładnych i szczegółowych analiz tekstów historycznych, liturgicznych, prawnych, wyciągnął z nich poprawne wnioski oraz krytycznie i właściwie ocenił poglądy innych badaczy. Aspekt merytoryczny rozprawy nie pozostawia żadnych wątpliwości, że ks. dr Jacek Froniewski powinien być uznany za samodzielnego pracownika naukowego. Moim zdaniem, niniejsza monografia zdecydowanie spełnia wymogi stawiane samodzielnym pracownikom naukowym w myśl ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym.

Dysertacja, zarówno od strony merytorycznej, jak i formalnej jest jak najbardziej do uznania za dobrą. W kwestii redakcyjnej jest także dopracowana. To trud recenzentów wydawniczych i dokonujących korekt. Gdy przedstawia się monografię do oceny recenzenta naukowego, należy się liczyć z tym, że patrzy on na dysertację z innej perspektywy i przez inny, znany tylko jemu, obiektyw. Dobrze, że zauważy to, co może umknęło uwadze Autora i redakcji wydawniczej. Recenzent szuka w toku jej czytania tego, co chciałby znaleźć, zgodnie ze swym przewidywaniem i dotychczasową wiedzą posiadaną na prezentowany przez Autora temat. Poszukiwanie i wykrywanie wcześniej niedostrzeżonych błędów technicznego skompletowania źródeł i całej bibliografii w kontekście ich cytowania, usterek literackich z zakresu słownictwa, terminologii, użycia odpowiedniego nazewnictwa czy wybranych przez Autora koncepcji tematów i literatury na poszczególne rozdziały. Recenzent sugeruje według swojej wiedzy i wizji, wprowadzenie ewentualnych korekt myślowych np. w nieadekwatnym objaśnieniu fragmentu tekstu poddawanego analizie, poprawieniu czy uzupełnieniu omawianych kwestii. Takich uchybień nie znalazłem, co świadczy o wielokrotnej korekcie tekstu przez niejednego czytającego. Wiemy, że wnikając głębiej w każdą partię tekstu, można byłoby znaleźć uchybienia literacko-gramatyczne, chociażby w zastosowaniu innych zwrotów, różnorodnych pojęć bliskoznacznych czy synonimów. W kontekście całości prezentowanej monografii ma się odczucie wtrącanych zdań o pewnych wydarzeniach, które już były wcześniej omawiane. Może taki był zamiar Autora, ale gdyby je można było umieścić w przypisie, w zupełności wystarczyłoby. Chociaż jest i tego plus, że naprowadza to Czytelnika na skojarzenia i kontynuacje „drażenia” omawianego tematu w aspekcie całości pracy. Przypuszczam, że to są takie partie tekstów, które były publikowane całościowo jako pewne zagadnienia w czasopiśmie, gdzie uwzględnienie odniesienia do faktów w nim omawianych było konieczne.

Publikacja ukazała się drukiem w okresie pandemicznym. Mamy świadomość, co dokonał covid w religijnym zapatrywaniu się wielu ludzi na życie i śmierć. Świat nie był przygotowany na taki egzamin wiary dla prawie wszystkich, którzy musieli zmierzyć się bezpośrednio z chorobą i konaniem. Dla nas, pozostałych po „covidowym trzęsieniu ziemi”, jest przestroga, by nie lekceważyć tego, co niesie w sobie z mocy zbawczej sakrament namaszczenia chorych. I ta monografia zapełnia w sferze duszpasterskiej tę lukę bardzo dobitnie i rzeczowo, konkretnie i bezdyskusyjnie. Może warto ją w okrojony, ale dostępny i treściwy sposób medialnie upubliczniać?

Pytania do Habilitanta:

1. Jak zapatruje się Ks. Habilitant do sformułowań namaszczenia chorych przez Ks. Prof. Corneliusa Rotha z Fuldy w jego proklamowanej wizji namaszczenia chorych na gruncie Kościoła Rzymskokatolickiego i innych wspólnot religijnych na forum ekumenicznym? (s. 282-283).
2. Jakie są rzeczywiste przesłanki teologiczno-prakseologiczne, że wiele wspólnot wyznaniowych powraca do praktykowania namaszczenia chorych we właściwy dla siebie sposób sprawowania obrzędów liturgicznych? (s. 294, 417, 421).

3. Czy przewiduje Ks. Habilitant, na kanwie przeprowadzonej analizy badawczej tego tematu, że namaszczenie chorych będzie udzielane przez osoby świeckie? (s. 67, 95, 191, 279, 296).

4. Ocena pozostałych osiągnięć naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych Habilitanta

Ks. dr Jacek Froniewski, wśród innych istotnych osiągnięć naukowych stanowiących znaczny wkład w rozwój teologii, rekomenduje swoją pierwszą monografię naukową pt: „Teologia anamnezy eucharystycznej jako pamiątki uobecniającej ofiarę Chrystusa i jej implikacje ekumeniczne” wydaną na PWT we Wrocławiu (Rozprawa Naukowa 84) w 2011 roku (ss. 360), Jest to zaktualizowana wersja jego rozprawy doktorskiej. Na kanwie podjętych badań Autor wykazał, że koniecznym jest powrót do biblijnego i patrystycznego rozumienia „pamiątki – anamnezy” we współczesnej myśli teologicznej o Eucharystii. Ta publikacja stanowi znaczący wkład w polską dogmatykę, gdyż do tej pory było to zagadnienie opracowywane w zasadzie głównie przez liturgistów. Bardzo cenny dla polskiego piśmiennictwa teologicznego okazał się także jej walor ekumeniczny. Ma ona swoje liczne cytowania w publikacjach na temat Eucharystii i ekumenizmu.

Habilitant jest autorem 25 artykułów naukowych opublikowanych po doktoracie (8 rozdziałów w monografiach i 17 artykułów w czasopismach naukowych). Dotyczą one zasadniczo dwóch linii tematycznych. Pierwsza obejmuje szeroko pojętą tematykę związaną z Eucharystią (11 publikacji), co wynika z jego badań prowadzonych w związku z pracą doktorską. Habilitant jest kapłanem i pełni aktywną posługę duszpasterską (kazania, rekolekcje, konferencje, formacja kapłanów i świeckich). W całym dorobku naukowym ks. dra Jacka Froniewskiego jest stale obecny wątek poszukiwań ekumenicznych, zwłaszcza takich, które mogą być ubogacające dla teologii katolickiej. Druga grupa tekstów związana jest z badaniami wynikającymi z przygotowania monografii do postępowania habilitacyjnego na temat sakramentu namaszczenia chorych (10 publikacji). Fragmenty niektórych z tych publikacji weszły w odnowionej formie do korpusu tekstu książki przedstawianej jako główne osiągnięcie, lecz część z nich daleko wykracza poza ścisłą tematykę tej pracy. To głównie opracowania dotyczące problemu zdrowia i choroby w ujęciu teologicznym oraz posługi duchowej wobec chorych. Prawie wszystkie opublikowane przez Habilitanta artykuły mają profil ekumeniczny, co wydaje się być istotnym ich wkładem w polskim dyskursie teologicznym. Dwa teksty wydano w języku angielskim. Większość artykułów ks. dra Jacka Froniewskiego została wydana przez PWT we Wrocławiu, ale po czasie zostały opublikowane także w innych ośrodkach naukowych w Polsce. Dzięki temu daje się zauważyć dążność Habilitanta do stałego przyswajania na polskim gruncie osiągnięć teologii europejskiej, zwłaszcza niemieckiej w jej nurcie ekumenicznym. Szczególnym wyrazem tego są również recenzje naukowe umieszczone w wykazie osiągnięć naukowych (14 publikacji) oraz sprawozdania z wydarzeń naukowych (7) opublikowane w naukowych czasopismach teologicznych. Ponadto ks. dr Jacek Froniewski dokonał tłumaczeń dwóch tekstów naukowych do czasopisma „Communio” oraz sześciu okazjonalnych publikacji akademickich. Wielokrotnie brał udział w zebraniach całego międzynarodowego zespołu redakcji „Communio”, podczas których miał możliwość poznawania nowatorskich myśli i pluralizmu teologicznego.

5. Informacja o wykazaniu się istotną aktywnością naukową w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej, w szczególności zagranicznej

Jako podstawowe obszary aktywności naukowej Habilitanta, realizowane poza macierzysta uczelnią, to dwie jednostki naukowe: Instytut Ekumeniczny Johanna Adama Möhlera w Padeborn (Niemcy) i Uniwersytet Wrocławski. Podczas trzyletniego pobytu w Padeborn (2011-2014), gdzie odbywał studia podoktoranckie, ks. dr Jacek Froniewski czynnie angażował się w życie akademickie społeczności Instytutu i w każdy przejaw działalności na rzecz ekumenizmu. Brał udział w wykładach, seminariach i kursach prowadzonych przez pracowników naukowych Instytutu Ekumenicznego, w konferencjach (10), kursach specjalistycznych (4) na forum ogólnoniemieckim i międzynarodowym. Od roku 2018 regularnie współpracuje z Instytutem w Padeborn, czego efektem są publikacje naukowe i sprawozdania z konferencji na tematy ekumeniczne. Efektem tego jest możliwość korzystania z największych księgozbiorów ekumenicznych w świecie, znajdujących się właśnie w Padeborn. Zaowocowało to fachową bibliografią do przedstawionej do recenzji habilitacyjnej monografii.

Drugi obszar aktywności naukowej Habilitanta to Uniwersytet Wrocławski. W latach 1989-92 był pracownikiem naukowo-dydaktycznym na tamtejszym Instytucie Geografii, prowadząc zajęcia z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej. Po przerwie na studia teologiczne na PWT we Wrocławiu i na formację kapłańską w MWSD we Wrocławiu, nawiązał na nowo współpracę z UW, tym razem na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii. Od 2018 roku, w ramach organizowanych tam interdyscyplinarnych Podyplomowych Studiów Prawa Medycznego i Bioetyki, prowadzi wykłady na temat: „Posługa duchowa wobec chorych – aspekty prawnokanoniczne, duszpasterskie i ekumeniczne”. Pokłosiem tej współpracy z UW są dwie publikacje pokonferencyjne.

Od 2013 roku jest ks. dr Jacek Froniewski członkiem Towarzystwa Teologów Dogmatyków. Współpracuje z czasopismem towarzystwa „Teologia w Polsce”, gdzie publikuje artykuły, recenzje i sprawozdania, a od 2018 roku jest recenzentem wydawniczym artykułów zgłaszanych tam do publikacji. Jest redaktorem dwóch Ksiąg Jubileuszowych dla nestorów wrocławskiej dogmatyki: ks. prof. dra hab. Rogowskiego i o. prof. Liszki. Swoją aktywność, będącą wyrazem integracji z różnymi środowiskami naukowymi, przejawiał ks. dr Jacek Froniewski w pracy w redakcji Międzynarodowego Przeglądu Teologicznego „Communio” (w latach 2015-2016).

6. Ocena pozostałych osiągnięć naukowych, dydaktycznych i organizacyjnych Kandydata

a) Osiągnięcia dydaktyczne

Od początku swej pracy na PWT we Wrocławiu jest ks. dr Jacek Froniewski wykładowcą teologii dogmatycznej. Wykłada na studiach magisterskich stacjonarnych i niestacjonarnych oraz podyplomowych z zakresu: Chrystologii, Mariologii, Pneumatologii, Charytologii, Eklezjologii. Prowadzi ćwiczenia z Mariologii oraz konwersatorium: Wprowadzenie w chrześcijaństwo – podstawowe prawdy wiary. Prowadził przez jeden semestr (2021/22) wykład monograficzny na studiach doktoranckich. Współprowadził seminarium naukowe z teologii dogmatycznej dla

studentów studiów magisterskich stacjonarnych i doktorskich oraz przez dwa semestry (2021/22) seminarium dla studentów niestacjonarnych. Jest promotorem pomocniczym przy jednym doktoracie, gdzie promotorem był ks. prof. dr hab. Włodzimierz Wołyniec.

Habilitant wykłada również na Uniwersytecie Wrocławskim w ramach Podyplomowych Studiów Prawa Medycznego i Bioetyki. Prowadził także cykl wykładów z Chrystologii w Instytucie Duchowości Karmel we Wrocławiu.

b) Osiągnięcia organizacyjne

Szczególnym okresem zaangażowania organizacyjnego ks. dr Jacka Froniewskiego w życie uczelni były lata 2014-2017, kiedy pełnił funkcję Sekretarza Generalnego PWT we Wrocławiu. Był odpowiedzialnym za organizację i planowanie procesu dydaktycznego (układanie planu zajęć i ich bieżąca koordynacja), nadzór pracy dziekanatu, przygotowywanie posiedzeń senatu, pilotowanie działania komisji doktorskich i habilitacyjnych, koordynację organizacji sympozjów i konferencji, organizowanie uroczystości uczelnianych (w tym doktoraty *honoris causa*) oraz nadzór nad Wydawnictwem PWT. W tym czasie podnosił swoje kwalifikacje i kompetencje administracyjne poprzez udział w kursach, szkoleniach, seminariach. Pełnił funkcję sekretarza komisji doktorskiej w 19 przewodach doktorskich, funkcję redaktora serii wydawniczej *Opera Theologiae Systematica* – PWT Wrocław (od 2015 roku) oraz funkcję sekretarza w Ośrodku Badań Muzealiów, Relikwii i Zdarzeń Eucharystycznych na PWT we Wrocławiu (2019-2022).

c) Osiągnięcia z zakresu popularyzacji nauki

Osiągnięcia Habilitanta w tym obszarze można podzielić na trzy grupy. Po pierwsze są to publikacje (21) o charakterze popularnonaukowym, wśród których są 3 pozycje książkowe. Jest autorem 8 sprawozdań z konferencji naukowych publikowanych w czasopiśmie naukowych. Dokonał tłumaczeń dwóch tekstów naukowych w „Communio”. Jest autorem 6 akademickich opracowań redakcyjnych. Liczba cytowań publikacji 55 (w tym 8 autocytowań). Indeks Hirscha: h-index=2. Brał udział w 5 konferencjach krajowych i międzynarodowych (z referatem). Uczestniczył w 4 naukowych kursach specjalistycznych w Niemczech. Drugą formą popularyzacji nauk są wykłady (9) prowadzone dla zróżnicowanych środowisk, aczkolwiek posiadają one charakter teologiczny. Trzecią grupę stanowią audycje radiowe (6), głównie felietony o tematyce ekumenicznej emitowane w katolickim Radiu Rodzina we Wrocławiu.

7. Informacje dotyczące kariery zawodowej Habilitanta

Swoje kompetencje teologiczne ks. dr Jacek Froniewski wykorzystuje dla służby Kościoła w konkretnych działaniach. Ma to ścisły związek z urzędem kanclerza Kurii Metropolitarnej Wrocławskiej, który sprawuje od 2017 roku. Był bardzo czynnie zaangażowanym w diecezjalnym Sekretariacie Synodu (2021-2022), zajmując się formacją i szkoleniem animatorów parafialnych grup synodalnych. Prowadzi także kursy przygotowujące nadzwyczajnych szafarzy Eucharystii i kursy w ramach formacji stałej presbiterów Archidiecezji Wrocławskiej. Od ponad 30 lat jest

mocno zaangażowany w działania ekumeniczne Wspólnoty Taizé. Był głównym organizatorem ze strony Kurii Wrocławskiej Europejskiego Spotkania Młodych we Wrocławiu (2019/2020), co opisuje w swojej książce pt: „We Wrocławiu odmłodziliście oblicze Kościoła”. Ma także znaczącą aktywność na prywatnym profilu facebookowym.

8. Opinia końcowa

Na podstawie przedstawionej do recenzji dokumentacji stwierdzam, że dorobek naukowy ks. dra Jacka Froniewskiego spełnia w pełni wymogi stawiane temu etapowi promocji naukowej i wobec powyższego składam wniosek do Wysokiego Senatu Papieskiego Wydziału Teologicznego we Wrocławiu o dopuszczenie ks. dra Jacka Froniewskiego do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Ostróda, 20.04.2023 r.

ks. prof. dr hab. Jacek Neumann